

इतर कोणत्याही मालमतेप्रमाणे या बौद्धिक मालमतेची काळजी घेण आणि त्याची योग्य ती वासलात लावण आवश्यक आहे. वारसदारानेही ती मालमता म्हणूनच सांभाळायला हवी. मुळात आपल्याकडे कला, साहित्य या क्रिएटिव गोर्टीकडे मालमता म्हणून पाहण्याची सवय नाही. यामधून उत्पन्ननिर्मिती होते, भविष्यातही उत्पन्ननिर्मिती होऊ शकते याची जाणीव नाही. उत्पन्नाचं माध्यम आणि कला-साहित्य असं सामान्यांकडून सरळ सरळ दोन भागांमध्ये वर्गीकरण केलं जात.

▲ अनुजा चवाथे

हच्छुअल पुस्तकांचा, ॲक्च्युअल वाद

ई-बुकसच्या कॉपीराइटचा गोंधळ

लिहिण्याची आवड असलेलं कोणीही पहिल्यांदा स्वतःच्या हैसेसाठी लिहितं, व्यक्त होण्यासाठी लिहितं. ते व्यक्त होण कधीतरी, कोणालातरी आवडतं आणि मग आत्मविश्वास निर्माण होतो की हे छापलं तर इतर लोकानाही ते आवडू शकेल. आपलं व्यक्त होण लोकांपर्यंत पोहोचू शकेल आणि मग लोकांना ते आवडण्याचा आनंद काही वेगळाच असतो. त्या आवडण्यामध्ये सगळं काही मिळाल्याचं समाधान असतं. ध्येय एकच असतं, लिहायचं आणि लोकांपर्यंत पोहोचवायचं. वर्षानुवर्ष अनेक लेखकांचा (लेखिकाही) प्रवास हा असाच झालाय. या लेखकांनी आपलं पुस्तक छापलं जाण्यात समाधान मानलंय. त्या संदर्भातल्या कायदेशीर बाबी अनेक वर्ष कोणाच्या गावीही नव्हत्या. कॉपीराइट नावाचा कायदा काय आहे आणि तो कशाशी खातात याबदल अनेकांना माहिती नव्हती. प्रकाशक आपलं पुस्तक छापतोय यामध्ये अनेक लेखकांनी आपला आनंद मानलाय. पण दुर्दैवाने यामधूनच लेखक आणि प्रकाशक समोरासमोर उभे ठाकले.

अनेक चांगल्या पुस्तकांना जन्म दिलेल्या लेखकांना जेव्हा त्या लेखनाची किंमत समजली तोपर्यंत उशीर झालेला होता. त्यांच्या लेखनाची किंमत प्रकाशकांनी तर वसूल केली, पण त्या लेखनाला जन्म देणाऱ्या लेखकांना त्याचा आर्थिक फायदा फरसा झाला नाही. आनंदासाठी लेखन करणारे त्याच्या व्यावहारिक, आर्थिक आणि फायदेशीर बाबीकडे बघायला विसरले. त्यानंतर त्यांनी आपल्या चुका सुधारायला सुरुवात केली आणि पुस्तकाचे हक्क प्रकाशकांकडे न ठेवता स्वतःकडे, नातेवाईकांकडे द्यायला सुरुवात केली. मराठी पुस्तक विश्वाच्या इतिहासात डोकावलं तर अशा वाढांचे, फसवणुकीचे प्रसंग आपल्याला दिसून येतील. अर्थात याला अपवाद आहेच. पण हा सगळा व्यवहार असल्याची जाणीव प्रकाशकांना अधिक प्रकर्षणे झाली होती, हे नक्ती. आज पुन्हा एकदा ई-बुक्सच्या निमित्ताने याच इतिहासाची पुनरावृत्ती होऊ शकते आणि ही पुनरावृत्ती इतिहासापेक्षा अधिक



प्रखर असू

शकेल. भूतकाळाच्या तुलनेत वर्तमानात कायद्यांचं भान, कॉपीराइट कायद्याची जाणीव अधिक आहे. लेखन ही खोरेखरच बौद्धिक मालमता आहे, हे उमगल्याने त्याच्या आर्थिक बाजूंकडे ही अधिक व्यावहारिक दृष्टीने पाहता येत आहे. केवळ लेखकच नाहीत तर या लेखकांचे वारसही हक्क जपण्यासाठी तयार झाले आहेत. त्यामुळे कॉपीराइट कायद्यावरून मराठी पुस्तक विश्वात कुरबुरी सुरु झाल्या आहेत. या कुरबुरी थांबवण्यासाठी या कायद्याबदल जागृती निर्माण करणं आवश्यक आहे. याबदल कोणालाच काहीच माहित नाही, अशी स्थिती नाही. तरी या सुरु झालेल्या आणि होऊ घातलेल्या वादांच्या पार्श्वभूमीवर अर्थात लेखक आणि त्यांचे नातेवाईक यांना ही जाणीव शंभर टक्के झाली आहे, असा दावाही करता येत नाही. अजूनही क्रिएटिव कामाच्या कॉपीराइट कायद्याबदल जाणीव जागृती निर्माण करायला प्रयत्न करावे लागणार आहेत, असं लेखकांपासून प्रकाशक, या क्षेत्रातले तज्ज्ञ वकील सगळेच मान्य करत आहेत. यामुळे लेखक, प्रकाशक यांचं तर नुकसान होत आहेच पण हे लेखक आणि प्रकाशक ज्या वाचकांसाठी लिहितात आणि छापतात किंवदू ज्यांच्याशी बांधीलकी

बाळगतात त्या वाचकांचं सर्वात जास्त नुकसान होत आहे. ई-बुक्स प्रकाशनाच्या निमित्ताने यासंदर्भातल्या कॉपीराइट्सचे लेखकांपासून प्रकाशक आणि तज्ज्ञ यांच्या मतमतांतराचे विविध पैलू समोर येत आहेत.

ई-बुक कॉपीराइट्सवरुन होणाऱ्या गोंधळबाबत ट्रेड मार्क आणि कॉपीराइट ॲटर्नी ॲड. अर्चना काकडे सांगतात की हा सगळ गोंधळ कॉपीराइट्संदर्भातल्या माहितीभावी होत आहे. प्रथितयश लेखक वगळता फार कमी जणाना स्वतःच्या लेखनाच्या मूल्याबाबत आत्मविश्वास असतो. या आत्मविश्वासाच्या अभावातूनच लेखनाचे सर्व हक्क प्रकाशकांना दिले जातात आणि मग करारामध्ये योग्य मुद्द्यांची दखल न घेतल्याने हा गोंधळ होतो. यापेक्षाही काही ठिकाणी लेखक-प्रकाशक यांच्यातला विश्वास, यांचे दृढ संबंध यामुळे कराराच्या कायदेशीर बाबीमध्ये कोणी अडकत नाही आणि मग त्याचे भविष्यकाळातले परिणाम म्हणजे सध्या सुरु झालेले किंवा सुरु होऊ शकणारे वाद. पुलंच्या साहित्याच्या हक्कांबद्दल सुनिताबाईंनी ज्या जागरूकपणे आणि व्यावहारिकपणे काम केलं त्या पद्धतीने इतर लेखक, त्यांच्या पत्नी यांनी करणंही अपेक्षित आहे. इतर कोणत्याही मालमत्तेप्रमाणे या बौद्धिक मालमत्तेची काळजी घेण आणि त्याची योग्य ती वासलात लावण आवश्यक आहे. वारसदारानेही ती मालमत्ता म्हणूनच सांभाळायला हवी. मुळात आपल्याकडे कला, साहित्य या क्रिएटिव गोष्टीकडे मालमत्ता म्हणून पाहण्याची सवय नाही. यांमधून उत्पन्ननिर्मिती होते, भविष्यातही उत्पन्ननिर्मिती होऊ शकते याची जाणीव नाही. उत्पन्नाचं माध्यम आणि कला-साहित्य असं सामान्यांकडून सरळ सरळ दोन भागांमध्ये वर्गीकरण केलं जात. याला अनेक लेखक आणि त्यांचे वारसदारही अपवाद नाहीत. त्यांना ही सगळी गणित खूप उशिरा लक्षात येतात आणि मग त्यांच्यामध्ये फसवणूक झाल्याची भावना निर्माण होते. पण प्रकाशनाच्या व्यवसायात असलेल्यांनी हे गणित योग्य प्रकारे जाणलं आहे. त्यातून होणारा आर्थिक फायदा त्यांच्या योग्य वेळी लक्षात आला आहे. म्हणूनच लेखकांवर प्रकाशकांचा काहीवेळा वरच्या होऊ शकतो. अनेकदा लेखकही आपलं साहित्य प्रकाशकांकडून छापलं जात आहे, ते नाकारलं जात नाही या आनंदात असतात किंवा लेखकाने अटी घातल्या तर प्रकाशक एवढ्या

अटी असतील तर जा दुसऱ्या प्रकाशकाकडे अशा पद्धतीने वागतात. अशा वेळी लेखकाने संपूर्ण अधिकार न देता, पाच वर्षांसाठी द्यावेत. ते साहित्य नावाजलं गेलं तर त्याचा फायदा लेखकाला होणं आवश्यक आहे कारण ती लेखकाची मालमत्ता आहे.

ॲड. काकडे यांच्या या म्हणण्याला प्रसिद्ध लेखक, काढंबरीकार विश्वास पाटील दुजोरा देतात. ते सांगतात की अलीकडे प्रकाशक लेखकांवर खूप जास्त बंधनं घालायला लागले आहेत. विविध माध्यमातून ते साहित्य जगासमोर आणण्याचे हक्क लेखकाकडे मागायला लागले आहेत. मात्र प्रकाशकाकडे केवळ त्या पुस्तकाचे हक्क असणं अपेक्षित आहे. इतर माध्यमांच्या द्वारे, उदा. चित्रपट, नाटक, ई-कॉपी वरैरे, ते साहित्य जगासमोर आणायला लेखक मुक्त असला पाहिजे. लेखनावर पोट भरणरे लोक एका क्षणी नाडलेले असतात त्यामुळे प्रकाशकाच्या अशा अटीना ते हो म्हणतात. पण ही एक पद्धतीची पिळवणूक आहे. यासंदर्भात असेही पुढील तातो असेही अपेक्षित आहे. इतर कोणत्याही माध्यमातून साहित्य लोकांपर्यंत पोहोचवण्यासंदर्भात करारामध्ये काहीही उल्लेख नाही त्यामुळे प्रकाशकांनी अशी दादागिरी करू नये. त्यातही आपल्या देशामध्ये ई-बुकची संकल्पना रुजायला आणि तिला मोठ्या प्रमाणावर पसंती मिळवला बराच काळ लागेल. शेवटी पुस्तकरूपी साहित्यालाच अजूनही पसंती दिली जाते. त्यामुळे ज्यांनी ई-बुकच्या हक्कांच्या संदर्भातला लढा जिंकला आहे त्यांनी फार मोठी गोष्ट कमावली असं समजू नये आणि ज्यांनी हे गमावलं आहे त्यांनी फार जास्त गमावलं आहे असं समजू नये. घराघरापर्यंत ई-बुक्स पोहोचायला अजून अनेक वर्ष आपल्याला वाट पाहावी लागणार आहे. हा मुद्दा स्पष्ट करताना त्यांनी स्वतःचं उदाहरणी दिलें. बुकगंगाच्या माध्यमातून विश्वास पाटील यांची ई-बुक्स उपलब्ध झाली आहेत पण या पुस्तकांची मागणी फारशी नसल्याचं त्यांनी स्वतःचं सांगितलं.



वरदा प्रकाशन प्रायद्वेष्ट लिमिटेडचे हनुमंत भावे यांनी यासंदर्भात बोलताना कॉपीराइट कायद्याचं अधिक स्पष्ट विवेचन केलं. हा कायदा भारतामध्ये १८६७ साली असित्वात आला. त्यानंतर १९११ सालापर्यंत त्यात तीन-चार सुधारणा झाल्या. हा कायदा लेखकांचे हित जपणारा आहे. लेखकाच्या मृत्युनंतर त्या साहित्याचा आर्थिक फायदा लेखकाच्या वारसांना व्हावा अशी त्यात तजवीज आहे. १९५२ साली सिवद्धार्लंड इथे झालेल्या बर्न कन्हेन्शनमध्ये युनोने हा कायदा संगव्याप्त देशांना एकसमान लागू व्हावा आणि संगव्याप्त तो स्वीकारावा असं सांगितलं. जगातले चार-पाच लहान देश वगळता हा कायदा संगव्याप्त नाही. पण हा कायदा आपल्यांनी मानला आहे. पण हा कायदा

प्रिटपुरता मर्यादित आहे. ई-

बुक्ससंदर्भात त्यावेळी कल्पनाही नव्हती. म्हणूनच आताचे वाद पाहता यासंदर्भाती ही एक जागतिक कायदा होणे आवश्यक आहे. ई-बुक्ससाठी वेगळ्या कायद्याची गरज नाही असं म्हणणारा एक पक्ष आहे तर दुसरा पक्ष अर्थातच वेगळ्या कायद्याची गरज असल्याचं मत मांडणारा आहे. या दोन्ही पक्षांनी वादासाठी वाद न घालता समोरासमोर येऊन चर्चा करणे आवश्यक आहे, तरच यातून मार्ग निघू शकेल. दरम्यान, ई-बुक्सच्या खपाच्या सद्यस्थितीबद्दल ते सांगतात की ही संकल्पना अजून सामान्यांपर्यंत पोहोचलेली नाही. हे भारतात रुजायला किमान २५ वर्ष तरी जावी लागतील. ई-बुक रिडर जेव्हा स्वस्त होईल किंवा भारताची आर्थिक स्थिती जेव्हा खूप जास्त सुधारेल तेहाच हे शक्य आहे. हा मुद्दा अधिक स्पष्ट करताना ते सांगतात की, वरदा प्रकाशनरत्फे स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचं ई-बुक सहा महिन्यांपूर्वी उपलब्ध करून देण्यात आलं आहे. मात्र हे पुस्तक अजून एकाही वाचकाने डाऊनलोड केलेल नाही. त्यामुळे ई-बुकचं आर्थिक गणित प्रिट्सारखं प्रस्थापित होण्यासाठी बराच काळ जावा लागेल. दरम्यान, भारतात ई-बुक्स विकत घेणारे वाचक आहेत पण हा वाचकवर्ग शहरांपुरता मर्यादित आहे आणि शहरातला वाचकवर्ग संपूर्ण भारताचं प्रतिनिधित्व करू शकत नाही. ग्रामीण भागापर्यंत हे तंत्रज्ञान पोहोचून त्यातून आर्थिक फायदा होण्यासाठी बराच कालावधी जावा लागेल. त्यामुळे तांत्रिकदृष्ट्या या कायद्याची गरज असली तरी हा कायदा व्यावहारिकदृष्ट्या सध्या तरी मर्यादित वापराचा आहे, असं ते सांगतात.

मिसळापाव डॉट कॉम, ऐसी अक्षरे डॉट कॉम यांचे लेखक रामदास बिवलकर या वाद आणि तंत्रज्ञानसंदर्भात बोलताना सांगतात की, मुळत या तंत्रज्ञानाबद्दल फारशा लेखक, प्रकाशकांना कल्पना नाही. ई-बुकची संकल्पना त्यांना पूर्णत्वाने समजलेली नाही. म्हणूनच हे वाद निर्माण होत आहेत. अनेक प्रकाशकांना भीती असते की, मी लेखकाला मोठे केलं आणि लेखक आता सोडून जाणार आणि अनेक लेखकांना भीती असते की ई-बुकची पायरसी होईल आणि त्यामुळे आर्थिक नुकसान होईल. यामध्ये अनेक जुन्या प्रकाशकांना कॉम्प्युटरबद्दलही माहिती

ई-बुक रिडरवर उपलब्ध ई-बुक्स
२ जीवीवर साधारण १४०० पुस्तकं
४ जीवीवर साधारण ३००० पुस्तकं

प्रकाशन व्यवसाय: काल, आज आणि उद्या



छापील पुस्तकांच्या दुनियेत स्वतःचा स्वतंत्र ठसा उभटवणारे आणि वाचकांना विविध प्रकारची पुस्तकं उपलब्ध करून देणारे पॉव्युलर प्रकाशनवे रामदास भटकळ ई-बुक्सच्या बाबतीत खूप आशावाढी आहेत. जुन्या-जाणत्या प्रकाशकांना बवीब तंत्रज्ञानावी भीती वाटते आणि म्हणून त्यांना ई-बुक्स बको आहेत हे विधान ते यक्क खोडून काढतात. त्यांना स्वतःला कॉम्प्युटरबद्दल फार काही मालिती नाही मात्र म्हणून ते बव्या तंत्रज्ञानाला नाकारत नाहीत. यासंदर्भात स्वतःचा दृष्टिकोन मांडताना ते सांगतात की पुस्तक म्हणजे केवळ कागदावर छापलेलं ही संकल्पना युकीवी आहे. ऑडिओ बुक, मल्टीमीडिया बुक, ई-बुक, प्रिंट आऊट्स या संगत्या पद्धतींचा पुस्तक या संकल्पनेते सगावेश होऊ शकतो. त्यामुळे अशा

संवादाच्या संकल्पनांच्या शोध मोठ्या प्रमाणावर घ्यायला ल्वा. ई-बुक्सना भविष्य आहे. पण यामुळे पुस्तकांचं प्रकाशन बंद गोईल, अशी जी भीती काही प्रकाशकांना वाटत आहे, ती युकीवी आहे. ई-बुक्स आजच्या काळाची गरज आहे आणि म्हणूनच ती वाचकांपर्यंत पोहोचावीत. पण वाचकांकडून याची स्वीकृती व्यायला वेळ लागू शकतो, हेसी भटकळ ई-बुक्सवा पुरस्कार करताना माव्य करतात.

नसल्याने ते यापासून दूर राहत आहेत. तरुण प्रकाशक यात फारसे नसल्याने ही समस्या उद्भवत आहे. लेखक, प्रकाशक यांच्यामध्ये करार न झाल्याने निर्माण झालेले प्रश्न चर्चेंती सुटू शकतात. ई-बुक्समधून महसूल निर्माण होऊ शकतो फक्त त्यासाठी मार्केटिंग योग्य पद्धतीने झालं पाहिजे. त्यासाठी लेखक, प्रकाशक, मुद्रक, वितरक यांनी वर्चा केल्यावर नव्या काळाच्या नव्या कल्पना या व्यवसायाच्या भरभाटीसाठी मदत करू शकतील. ग्रामीण भागात इंटरनेटचा प्रसार मोठ्या प्रमाणावर होत आहे, उद्या पुस्तकं, नोट्स, अभ्यासाची पुस्तकांही ई-बुक स्वरूपात येऊ शकतील. दुर्दैवाने आज अनेक पुस्तकांचं जतनीकरण योग्य पद्धतीने न झाल्याने त्या पुस्तकांच्या सॉफ्ट कॉर्पोज आणि हार्ड कॉर्पीजही प्रकाशकांकडे उपलब्ध नाहीत, अशी स्थिती आहे. त्यामुळे या माध्यमातून पुस्तकांचं जतनीकरण आणि प्रसार दोन्ही उद्देश साध्य होऊ शकेल. प्रकाशकांनीच ई-बुक्स आणि छापील पुस्तकं यासाठी प्रयत्न केल्यास त्याचा आर्थिक फायदा नक्की होऊ शकतो. मात्र त्यासाठी या तंत्रज्ञानाला नाकारून चालणार नाही, असं बिवलकर अगदी स्पष्टपणे सांगतात.

मराठीतलं साहित्य ई-बुक्सच्या माध्यमातून साता समुद्रापार पोहोचवणारे बुकगंगा प्रकाशनचे मंदार जोगळेकर सांगतात की मुळात ई-बुक्सचा उद्देश जागतिक पातळीवर साहित्य पोहोचवणं हाच आहे. मराठीतलं साहित्य तंत्रज्ञानाच्या मदतीने जगभर पोहोचण्यासाठी मदत होत आहे, हे बुकगंगाच्या उपक्रमाला परदेशातून मिळाण्या प्रतिसदावरून लक्षात येत. पण या प्रतिसदावरून लक्षात येत. पण या ई-बुक्सच्या विक्रीची आकडेवारी सांगयला नकार दिला पण ही आकडेवारी वाढती आहे, असं ते सांगतात. ई-बुक्समुळे अनेक पुस्तकांचं जतन होऊ शकतं असंही ते स्पष्ट करतात. आज अनेक लेखकांच्या पुढच्या पिढ्यांकडे त्यांची पुस्तकं उपलब्ध नाहीत. जुनी पुस्तकं कुठेही उपलब्ध नाहीत. अगदी रद्दीवाल्याकडेही मिळणं कठीण होतं. अशा वेळी ई-बुक्स ही जुनी पुस्तकं नव्याने वाचकांपर्यंत पोहोचायला मदत करतील असा विश्वास त्यांना वाटतो.

ई-बुक्स प्रकाशनाच्या दरम्यान अनेक लेखक आणि प्रकाशक यांच्यामध्ये कुरबुरी झाल्या, वाद झाले. अर्थात याबद्दल उघड कोणीच बोलत नाही. पण हे वाद झाल्याचं कोणी नाकारतही नाही. यासंदर्भात बोलताना जोगळेकर सांगतात की, बुकगंगाच्या माध्यमातून ई-बुक्ससाठी लेखक किंवा प्रकाशक यांच्याशी

ई-बुक: एकग्रित प्रयत्नांची गरज

रोहन प्रकाशनचे रोहन चंपानेरकर प्रकाशन व्यवसायातलं तरुण रक्त. पण आश्वर्य मळ्याजे जुने-जाणते रामदास भटकळ आणि तरुण पिठीचे प्रातिनिधी रोहन चंपानेरकर यांची मतं गोठया प्रमाणावर जुळतात. जितक्या आनंदाने आणि उत्साहाने रोहन यांनी तंगज्ञानावं असितल स्वीकारलं आहे तितक्याच उत्साहाने ते भटकळांनीही स्वीकारलं आहे, हे या दोघांशी संवाद साधताना जाणवतं. या संदर्भात बोलताना रोहन चंपानेरकर सांगतात की ई-बुक्स हे आजच्या काळातलं मरुत्वावं माध्यम आहे. ला सोयीचा विषय आहे. फक्त त्या माध्यमासोबत आपण कोणत्या पढूतीने जुळवून घेतो ते मरुत्वावं आहे. इंग्रजीमध्ये ई-बुक्स संकल्पना यांगत्या पढूतीने यिक-अप झाली आहे. मराठीत ती आता कुठे स्वतःची ओळख प्रस्थापित करत आहे. आज मराठीमध्ये काही पोर्टल्सच्या माध्यमातून ई-बुक्सवी निर्मिती होत आहे. पण सध्याची स्थिती बदलाला सामोरं जाण्याची आहे. ला काळ अनिश्चिततेवा आहे. या संदर्भात येणाचा समस्या, अडवणी यातून कोणीही एकटा मार्ग काढ शकणार नाही. त्यासाठी सगळ्यांच्या एकग्रित प्रयत्नांची गरज आहे. ई-बुक्ससंदर्भातले वेगवेगळे फिरव, आंतरराष्ट्रीय मार्केटमध्ये होणारे बदल, सुधारणा याकडे या व्यवसायाशी संबंधित सर्वांनी लक्ष दिलं पाहिजे. मराठीत पुस्तकं आणणं तांचिकरूष्या फॉन्टमुळे थोडं कठीण आहे. म्हणून अशा गोर्खंवर लक्ष केंद्रित केलं पाहिजे. तंगज्ञान सतत बदलत असताना विचार आणि स्वीकृतीचा आवाका मोठा ठेवला पाहिजे, मोठ्या मनाने गोष्टी स्वीकारल्या पाहिजेत आणि वाद हे प्राधान्य असू नवे असंही रोहन सांगतात.



करार करण्यात येतो. त्या आधी त्या दोघांमध्ये झालेला करार पडताळून घेण्यात येतो. परंतु मराठीमध्ये फार कमी वैला असे करार झाले आहेत. त्यामुळे हा विषय अधिक किंचकट होतो. बुकगंगा आणि ज्या व्यक्तीमध्ये करार केला जातो त्यावेळी त्या करारामध्ये एक अट आवर्जून घातली जाते की या कराराची जबाबदारी करार करण्याच्यावर असेल. याची जबाबदारी बुकगंगा घेत नाही.

बुकगंगाच्या या करारामुळे या सगळ्या वादातून बुकगंगा प्रकाशन कायदेशीरदृष्ट्या सुरक्षित राहत असलं तरी यामुळे लेखक आणि प्रकाशक यांच्यामधल्या वादाला पूर्णविराम मिळत नाही.

प्रकाशक म्हणून पॉयुलरचे रामदास भटकळ आणि रोहन प्रकाशनचे रोहन चंपानेरकर यांच्या वादासंदर्भातल्या भूमिका अगदी स्पष्ट आहेत. व्यवहारामध्ये समस्या निर्माण होणार आणि त्या समस्या या भांडून सोडवण्यापेक्षा चर्चेने सोडवाव्यात असं त्यांचं म्हणणं आहे. प्रकाशकांची बाजू मांडताना भटकळ सांगतात की लेखकाला अनेकदा विषय सुचवणं, त्यासाठी फिरण्यासाठी, माहिती गोळा करण्यासाठी मदत करणं इथपासून त्या पुस्तकाची जाहिरात करणं इथपर्यंत प्रकाशकांकडे असलेली यंत्रणा मेहनत घेत

असते. त्यामुळे आधीच प्रसिद्ध झालेलं पुस्तक ई-बुकच्या माध्यमातून त्या प्रसिद्धीचा फायदा घेत विकण्याचा प्रयत्न झाला तर प्रकाशकाने घेतलेल्या मेहनतीच्या श्रेयाचा प्रश्न निर्माण होतोय. जिथे करार आहेत तिथे गोष्ट वेगळी आहे. मात्र जिथे करार नाहीत तिथे समस्येवर उत्तरं ही शोधायलाच हवीत. याशिवाय लेखक आणि प्रकाशक यांच्या संबंधांवरही बच्याच गोष्टी अवलंबून आहेत. दरम्यान, भालचंद्र नेमाडे यांच्या ई-बुकवरून झालेला वाद हा विचारपूर्वक आणि सामंजस्याने सोडवला गेला, असं भटकळ सांगतात. ह्यात नसलेल्या लेखकांच्या वारसांच्या बाबतीतही या समस्या उद्भवू शकतात. पुस्तकांमध्ये वारसांची भावनिक गुंतवणूक नसेल तर त्या समस्या अधिक टोकाला जातात. त्यामुळे वारसांनीही फक्त आर्थिक बाजूचा विचार न करण्याचं आवाहन ते करतात. प्रकाशक म्हणून रोहन यांचीही भूमिका भटकळांसारखीच आहे. तरी ते म्हणतात की वादापेक्षा या इंडस्ट्रीतले बदल लक्षात घेणं जास्त महत्वाचं आहे, वाद केवळाही सोडवता येऊ शकतात. लेखकांना कोणत्याही प्रकाशकांकडे जाण्याचं स्वातंत्र्य असलं तरी त्यांनी प्रकाशकाची मेहनत लेखकांनीही विसरता कामा नवे. काही पोर्टल्स जेव्हा परस्पर ई-बुक्स मार्केटमध्ये आणतात तेव्हा ते आधीच प्रसिद्ध

झालेली पुस्तकं फक्त डिजिटल स्वरूपात आणून त्याचं ऑनलाईन मार्केटिंग करत असल्याने वितरकांपेक्षा जास्त काम ते करत नाहीत. त्यामुळे त्यांना खन्या अर्थाने प्रकाशक म्हणता येत नाही असं स्पष्ट मत रोहन व्यक्त करतात. त्याशिवाय लेखनाचे कॉपी राइट्स लेखकाकडे असले तरी डिझायनिंगचा हक्क प्रकाशकाकडे असतो त्यामुळे ते विसरता कामा नवे. त्यामुळे असं स्कॅन करून पुस्तक वापरलं तर ते ई-बुक पायरेटेड बुक म्हणता येईल. त्यामुळे कॉपी राइटचं उल्घंघन नक्कीच होतं. पुस्तकातील मजकूर घेऊन त्याकर पुन्हा काम करून जर ई-बुक काढलं तर हा विषय कमी वादग्रस्त होऊ शकतो. दरम्यान, रोहन प्रकाशनही सध्या ई-बुक्स मार्केटमध्ये आणण्याच्या विचारात असून त्या दृष्टीने त्याकर काम सुरु आहे. दरम्यान, ई-बुक्स ही फक्त नव्याची नवलाई ठरू नवे यासाठी वाचकांना चांगलं तेच देणं आवश्यक आहे. अन्यथा वाचकही काही दिवस ई-बुक्सच्या प्रेमात पडतील आणि पुन्हा समस्या भेडसावू लागल्याकर छापील पुस्तकांकडे वळतील असा इशारा ते देतात.

सध्या, बुकगंगाच्या माध्यमातून ई-बुक्स मूळ किमतीच्या २० ते २५ टक्के कमी किमतीत उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत. ई-बुक्ससाठी प्रकाशकाला कोणत्याही प्रकारचा खर्च नसल्याने ही किमत कमी ठेवणं परवडतं. नवता प्रकाशनचे कीर्तिकुमार शिंदे यासंदर्भात सांगतात की जोपर्यंत छापील पुस्तकांच्या किमतीपेक्षा सुमारे निम्म्या किमतीला ई-बुक्स उपलब्ध होत नाहीत तोपर्यंत या पुस्तकांचा खप वाढणं कठीण आहे. नवताने स्वतःच्या प्रकाशनाची काही पुस्तकं अँड्रॉइडच्या माध्यमातून बाजारात दाखल केली आहेत. त्यामुळे त्यांना सध्या छापील आणि ई-बुक्स या दोन्ही माध्यमांचा अनुभव घेणं शक्य झाले आहे. त्याच अनुभवाच्या बळावर ते सांगतात की, ई-बुक्सचं भविष्य लक्षात घेऊन नव्या कल्पना, पुस्तकांचं प्रमोशन याकर लक्ष देणं महत्वाचं आहे. इतरही प्रकाशक आता यासंदर्भात थोड्या जागरूकपणे काम करायला लागले आहेत. त्यांनी लेखकांनी गेल्या वर्षभरात ई-बुक्ससंदर्भात चर्चा करायला सुरुवात केली आहे. त्यामुळे मराठीतला सगळा खजिना डिजिटलाइज होण्याची आशा आहे. पण तेही सगळी आर्थिक गणित बरोबर जुळली

तरच!

ई-बुकसच्या अर्थकारणाचा विचार करता बुकगंगा प्रकाशनरुके ई-बुकसाठी जो करार केला जातो त्यामध्ये ज्यांच्याशी करार केला जातो त्यांना ६० टक्के मोबदला मिळतो. हा करार पारदर्शी असल्याचं जोगळेकर सांगतात. ज्यांच्याशी करार केला जातो त्यांना एक लॉग-इन दिलं जातं. त्या माध्यमातून त्या ई-बुकच्या किंती कॉपीज विकल्या गेल्या ते लेखकांना वा प्रकाशकांना कळतं. त्याप्रमाणात संबंधितांना पैसेही मिळतात. यासंदर्भात मराठीतल्या एका ज्येष्ठ प्रकाशकांनी मात्र ठराविक काळाने ही आकडेवारी उपलब्ध होत



नसल्याचं सांगितलं.

प्रकाशकांच्या प्रतिसादाबद्दल सांगताना या सगळ्या व्यवहाराला भविष्य आहे आणि त्याबद्दल मराठीतले प्रकाशक फारसे आशादायी नाहीत, असं चित्र असल्याचं जोगळेकर सांगतात. मात्र उत्तरेतले प्रकाशक ई-बुकसना सकारात्मक प्रतिसाद देत असल्याचं ते मान्य करतात. मराठीतली पुस्तके ई स्वरूपात येण्यासाठी लेखक, त्याचे वारस आणि प्रकाशक यांनी एकत्र येऊन तोडगा काढणं आवश्यक आहे, हे मत झाराप्रमाणेच जोगळेकरही व्यक्त करतात. प्रकाशक आणि लेखक यांच्या पलीकडे तिसरा घटक म्हणून बुकगंगा प्रकाशन या वादाचं साक्षीदार ठरू शकतं. या सगळ्या वादात प्रकाशकांकडून काही

वेळ लेखकांना किंवा वारसांना दमदाटीही केली जाते, त्यावेळी लेखक आणि वारस घाबरून गप राहतात, असं जोगळेकर सांगतात. दरम्यान, असं प्रकरण अद्याप बुकगंगाकडे आलं नसल्याचंही ते स्पष्ट करतात. हे वाद टाळण्यासाठी एकमेकांच्या आर्थिक फायद्यांसंदर्भात दोघांनीही संवेदनशील असण आणि लेखकांनी हक्कांसंदर्भात जागरूक असण गरजेचं आहे.

ई-बुक ते ऑफिंओ बुक

ट्रॅफिक, देव्या खोलंबा यामुळे घर ते कॉठेज किंवा घर ते ऑफिस हा प्रवासाचा वेळ दिवसेंदिवस वाढतच आहे. या प्रवासामध्ये अबेकदा सतत वावण्याचा त्रास होतो. त्यामुळे अबेक जण ई-बुकस डाऊनलोड करून ती वाचण्यायेक्षा ई-बुकस ऑफिंओ स्वरूपात ऐकण याला यसंती देत आहेत.

मिळवली पाहिजे. करारामध्ये सर्व माध्यमांसाठी प्रकाशकाला हक्क स्वाधीन केले नसतील तर इतर माध्यमांसाठी प्रकाशक ते हक्क गृहित धरू शकत नाही, असंही त्या सांगतात. त्यामुळे पूर्वी करारामध्ये जरी हक्क दिल्याचं नमूद केलं असलं तरी ते 'एक्सकलुझिव्ह राइट्स' असं नमूद न केल्याने लेखक त्याचं साहित्य इतर कोणत्याही स्वरूपात प्रसिद्ध करायला मुक्त असतो. याशिवाय लेखकाच्या दृष्टीने आणखी एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे आपल्या पुस्तकांच्या किंती कॉपीज विकल्या गेल्या याचा तपशील प्रकाशकाला त्याने विचारला पाहिजे. प्रकाशक लिहिलेल्या साहित्यावर संस्करण करून त्याला साचेबंद स्वरूपात जगासमोर आणत असेल, त्याची डागडुजी करत असेल तर त्यासंदर्भातील सगळे हक्क आणि ती बौद्धिक मालमत्ता प्रकाशकाची होत नाही, हे लेखकांनी कायम लक्षात ठेवलं पाहिजे असं त्या सांगतात. यापुढे करार करताना केवळ विश्वासाच्या बळावर करार न करता त्यासंदर्भात काम करणाऱ्या तज्ज्ञांची मदत घेऊनच त्यांनी करार केला पाहिजे त्यामुळे भविष्यकालीन फसवणूक टळले.

या सगळ्या पैलूंचा विचार केल्यावर लक्षात येतं की, ई-बुक्सबद्दल लेखक, प्रकाशक यांच्या मनात भीती असली तरी संवादाच्या या माध्यमाचा उपयोग करून घ्यायला, त्यासंदर्भातल्या नव्या गोष्टी शिकायला आणि अखेर त्या माध्यमातून वाचकांपर्यंत पोहोचायला दोघंही उत्सुक आहेत. या माध्यमाच्या यशाबद्दल त्यांना शंका असली तरी त्याच्या ताकदीची त्यांना जाणीवही आहे. याशिवाय तंत्रज्ञानाच्या बदलाचे साक्षीदारही ते आहेतच. म्हणूनच ई-बुक्स, त्याचे हक्क, आर्थिक गणितं यासंदर्भातले वाद सोडवले तर मराठी साहित्याचा प्रसार, प्रचार अधिक व्यापकपणे होऊ शकेल. शहरी ठरलेलं मोबाइलचं फॅड जसं ग्रामीण भागाने गरज म्हणून स्वीकारलं त्याच पद्धतीने एखाद्या पुस्तकासाठी किलोभीटरच्या किलोभीटर प्रवास न करता, त्या पुस्तकाची दिवसेंदिवस वाट न बघता, पुस्तकाच्या किंमतीच्या दुप्पट किंमत ते पुस्तक एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी मागवण्यासाठी खर्च न करता अवघ्या काही मिनिटांमध्ये उपलब्ध झालेलं ई-बुक गरज म्हणून स्वीकारलं जाऊ शकत.